

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ГІРСЬКОГО РИБАЛЬСТВА НА ГУЦУЛЬЩИНІ В БАСЕЙНІ ЧЕРЕМОШУ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ

Олег ПРОЦІВ

аспірант кафедри управління проектами ЛРІДУ НАДУ
при Президентіві України, головний спеціаліст
Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства

Анотація. У статті на основі аналізу українських і польських літературних джерел виконано українознавчо-історичну реконструкцію традиційної культури гірського рибальства на Гуцульщині у басейні річки Черемош, яка була поширена у цьому краї в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Показано, що гірське рибальство гуцулів – один із аспектів традиційної господарської культури, яка потребує відтворення і збереження. На основі теоретично реконструйованої традиційної культури рибальства гуцулів були сформульовані конкретні науково-практичні рекомендації щодо необхідності впровадження екологічних методів гірського рибного господарства на Гуцульщині в сучасних умовах становлення ринкової економіки України.

Ключові слова: Гуцульський регіон Українських Карпат, басейн гірської річки Черемош, цінність традиційної культури гірського рибальства гуцулів, екологічні методи гірського рибальства на Гуцульщині.

Етносоціальна система Гуцульщини включає у себе всі традиційні види гірського господарства гуцулів. Історично першими в цьому гірському регіоні України були поширені привласнювальні види традиційного гірського господарства: мисливство, рибальство і збиральництво. На основі існуючої культури привласнюючих видів

господарства гуцулів поступово відбувалось формування культури відтворюючих видів традиційного гірського господарства: полонинського, лісового, будівельного і деревообробного. Культури привласнюючих і відтворюючих видів традиційного гірського господарства гуцулів тісно пов'язані між собою і в комплексі становлять

цілісну етносоціальну систему Гуцульщини, що яскраво відображена у самобутній духовній культурі та декоративно-прикладному мистецтві цієї етнографічної групи українського народу. Тому комплексне дослідження етносоціальної системи Гуцульщини та традиційної матеріальної і духовної культури гуцулів є актуальним науковим завданням українознавства. Важливою складовою частиною етносоціальної системи Гуцульщини є традиційне гірське рибальство гуцулів, котре залишається недостатньо дослідженим і в наш час. У даній статті нами проведений аналіз українських і польських літературних джерел із історії рибальства на Гуцульщині, на основі якого здійснено українознавчо-історичну реконструкцію традиційного гірського рибальства гуцулів.

Однією із найголовніших річок Гуцульщини, крім Прута та Тиси, є, без сумніву, Черемош з його притоками – Білим Черемошем та Чорним Черемошем. Довжина з'єданого Черемошу, який утворюється після злиття Білого і Чорного Черемошу в селі Устеріки та впадає в річку Прут поблизу села Неполоківці, становить 80 км, довжини Білого та Чорного Черемошу становлять 51 та 87 км відповідно.

У кришталево чистих водах басейну Черемошу нараховується багато видів риб, серед них: форель струмкова, форель райдужна, лосось дунайський, минь річковий, марена середземноморська, підуст, головень, щука, в'юн звичайний, бистрянка, карась сріблястий, карась звичайний, пічкур звичайний, голянь звичайний, щипівка гірська, бабець барвистоногий та багато інших.

Цілком зрозуміло, що гуцули вміло використовували ці природні багатства. Жили в основному з мисливства, рибальства, збиральництва та тваринництва. Рибальство, в свою чергу, давало змогу гуцулам збагатити їхній одномаїтний харчовий раціон, який в основному складався з м'ясо-молочної продукції.

Як зазначено в путівнику по Гуцульщині за 1933 р., гуцули «до сільського господарства не мають ані відповідних умов, ані любові. Широко розповсюджено в гуцулів є повір'я, що займатися землеробством – то гріх» [1, 30]. Дослідники Гуцульщини відзначали, що тут активно розвивається риболовля, цьому сприяє велика кількість річок та потоків, які є на території Гуцульщини [2, 186].

Вперше у Галичині, до складу якої входила і частина Гуцульщини, законом від 31 жовтня 1887 р. «Про рибальство» врегульовувалась оплата за оренду рибацьких ревірів, спосіб їх надання, терміни вилову кожного виду риби, правила реалізації риби тощо [3, 147].

У 1905 р. у Галичині річки були поділені на 472 рибальських ревіри, з яких 366 здавались в оренду, а 106 – не здавались через брак на них попиту. За рік у бюджет надходило 36603 крон орендної плати. Крім того, відповідно до статті 22 цього ж закону орендарі рибальських ревірів повинні сплачувати кошти у розмірі 15% від суми орендної плати у фонд розвитку рибальства, які склали у 1905 р. 5659 крон. Вартість оренди рибальських ревірів скаладала від 1 до 1200 крон. Річка Черемош згідно з Едиктом намісника Галичини від 28 жовтня 1898 р. була поділена на 16 ревірів, 15 з яких були здані в оренду [4, 4]. Дохід від здачі в оренду рибальських ревірів на Черемоші становив лише 310 крон, тоді як дохід від здачі в оренду рибальських ревірів на Пруті – 2089 крон. Як свідчить тодішня статистика вилову риби, в першому ревірі на річці Черемош протягом 1903–1904 рр. виловлено 1600 пстругів [5, 160], а вже у наступному 1905 р. лише за два місяці (липень–серпень) у рибацькому ревірі між Криворівнею та Чивчином виловлено декілька тисяч пстругів [6, 73–74].

Тогочасні дослідники рибальства на Черемоші відзначали, що причиною порівняно низької вартості оренди черемоських рибальських

Центральна частина Жаб'його. Будинок по центру – це Заклад Фундації графа Станіслава Скарбка, який володів рибальськими ревірами на Черемоші

ревірів є місце знаходження великої частини річки на кордоні, що утруднює рибальство [7, 210]. Не змінилась орендна плата від здачі цих рибальських ревірів і в 1912 р., коли також було отримано 310 крон, але вже за здачу всіх 16 ревірів. Слід відзначити, що у цей рік за оренду рибальських ревірів Пруту отримано 2101 крону, Лімниці – 1727 крон, Дністра – 12334 крони, а всього Галичина отримала в бюджет за здачу рибальських ревірів в оренду у 1912 р. 57503 крони. Якщо порівнювати середню вартість оренди одного рибальського ревіру у Галичині, то в середньому найбільша орендна плата за один рибальський ревір становила 302 крони на річці Вісла, 262 крони – на річці Буг, 198 крон – на річці Свіча. Середня вартість здачі в оренду рибальського ревіру на Черемоші дорівнювала 20,60 крони, що було чи не найгіршим показником. Останнє місце займала середня вартість орендованого рибачького ревіру на річці Збруч – 11,12 крони. Найвища ціна орендованого ревіру складала на Черемоші 60 крон, а найменша – 10 крон [8, 206]. Однак треба відзначити, що вартість оренди рибальських ревірів у Галичині була дуже різною і коливалась від 1 до 1180 крон, що свідчить про зародження промислового рибальства на річках [9, 55]. Як відзначав Зигмунт Фішер, керівник Краківського рибальського товариства, в структурі витрат лише 20% становлять витрати на оренду рибальського ревіру [10, 129].

Журнал «Окульник», який видавався Краківським рибальським товариством, подавав список орендаторів рибальських ревірів. Отож, перший та другий ревіри орендувала фундація графа Станіслава Скарбка з 31 січня 1903 р. по 20 крон, третій – Акційне товариство по вирубці дерева у Верхньому Ясеніві з 31 січня 1901 р. за 50 крон, четвертий, п'ятий, шостий – фундація графа Станіслава Скарбка з 31 січня 1903 р.: відповідно за 10, 10, і 60 крон. Сьомий ревір орендувало Акційне товариство по вирубці лісу в Верхньому Ясеніві з 31 січня 1901 р. за

25 крон; восьмий – Микола Схрейбер з Гриняви з 31 січня 1901 р. за 10 крон; дев'ятий – Альфред Мілтсович з 31 січня 1901 р. за 30 крон; десятий – Альфред Мілтсович з 15 травня 1903 р. за 15 крон. Галицьке намісництво рескриптом від 17 лютого 1903 р. надало право орендувати одинадцятий рибальський ревір інспектору з рибальства. Дванадцятий та тринадцятий рибальські ревіри орендувалися Германом Єкелем з 17 лютого 1903 р. по 15 крон; чотирнадцятий ревір орендував Роман Криштофович з 1 січня 1903 р. за 10 крон, п'ятнадцятий ревір – доктор Миколай Криштофович від 1 січня 1903 р. за 10 крон і шістнадцятий – Євген Криштофович з 1 січня 1903 р. за 10 крон [11, 342].

Слід відзначити, що органами державної влади Галичини використовувалися законодавчі важелі для піднесення чисельності риби у річках. Зокрема, відповідно до розпорядження Галицького намісництва № 58, яке було видане на виконання «Рибальського закону» від 19 листопада 1882 р., встановлювалось, що з 1 березня до 31 травня на території Галичини не дозволяється виловлювати харіуса, з 1 квітня до 30 червня – судака, головня, марену, з 16 травня до 15 липня – ляща, з 1 вересня до 15 січня – лосося, з 15 жовтня до 15 березня – форель. Більше того, у період з 15 жовтня до 15 грудня взагалі заборонявся вилов риби у верхніх ріках басейну Дністра, Бистриці – від початку до злиття річок в селі Ямниця, на річці Прут з її притоками – від початку до гміни Воскресінці (Коломийський повіт), а також на Черемоші по всій довжині і на Галицьких притоках Білого Черемошу [12, 155].

Крім законодавчих заходів, спрямованих на регулювання вилову риби, проводились також і конкретні практичні заходи по зарибленню гірських річок Гуцульщини. Велику роботу у цьому напрямку зробило Крайове рибальське товариство, засноване 24 серпня 1879 р. Засновником товариства був уродженець Гуцульщини Максиміліан Новицький [13, 42–45]. Товариством

Лосось дунайський, спійманий гуцулами за допомогою остів при світлі лучниці

вперше у 1879 р. було проведено на річці Черемош акліматизацію лосося балтійського, а в 1882 р. у Жаб'юму пан Грегорович випустив у річку Чорний Черемош 1000 штук малька лосося [14, 106]. У 1905 р. управління державними лісами у Жаб'юму постановило організувати форельне господарство. Планувалось випустити в Черемош не лише форель, але й дунайського лосося, який тут досягав 6 кілограмів [6, 73–74].

До речі, і за часів ІІ Речі Посполитої Черемош мав як господарське, так і соціальне значення. Відповідно до статті 30 «Рибальського закону» від 28 грудня 1933 р. на повітову державну владу покладався обов'язок розподілу коштів, отриманих від здачі в оренду рибачьких ревірів, за яким отримані кошти мали бути поділені між власниками земель, які входили до рибальського ревіру [15, 2471–2495]. Крім того, на повітову владу відповідно до статті 31 покладався обов'язок організації аукціонів, на яких виявлявся переможець права орендувати рибальський ревір. У «Станіславівському віснику» (№15 за 1933 р.) староста Косівського повіту помітив оголошення від 26 вересня 1933 р. «У справі оголошення аукціону щодо оренди мисливського ревіру № 11 річки Черемош». Цей ревір охоплював ліву частину притоки річки Черемош – від границі злиття Білого та Чорного Черемошу до границі між гмінами Ростки і Рожан Великий. До нього входили всі притоки. Термін оренди становив 10 років і починався 1 лютого 1934 р., а мав закінчитись 31 березня 1944 р. Початкова вартість торгів становила 60 злотих у золоті. Переможем аукціону вважався не лише той, хто більше сплатить орендної плати, але й хто зобов'язувався виділити найбільше коштів на зариблення ревіру та найбільшу кількість випущеного малька. Орендарю дозволялось вилловлювати рибу сіткою, а іншим особам – лише вудкою. Щоб взяти участь в аукціоні, необхідно було сплатити авансом 30 злотих [16, 269–271].

Аналізуючи проблеми рибальства на Черемоші, бачимо, що протягом століть вони залишаються тими ж самими: браконьєрство та забруднення води, від якої гине багато риби. Як слушно відзначав ще у 1913 р. Тадеуш Кісілевський, «Рибальський закон взагалі в Галичині не працює, а має лише значення для зелених столів законодавців» [17, 157–161] – ці слова не втратили своєї актуальності й досі. З технологічним поступом, який дала залізниця, для Гуцульщини з'явилися і негативні моменти. Так, для масового знищення риби застосовувався динаміт, який використовували для будівництва колії. Цей вид браконьєрства широко застосовувався і на Черемоші. Крім динаміту, браконьєри використовували отруту, яку було легко купити у євреїв [10, 85].

З огляду на це цікавими є свідчення сучасників, які друкували свої враження у спеціалізованому рибачькому виданні «Окулярник». Ось як описував свої враження під час відпочинку один із дописувачів, який гостював у селі Буркут у 1909 р.: «На річці Черемош та Прут є багато браконьєрів. Під час нересту багато гуцулів із лучиною ходять по річці і б'ють форель. Декілька днів тому їхав вночі вздовж Чорного Черемоша, де на протязі 37 кілометрів зустрів таких сім груп гуцулів, які нелегально ловили

рибу. Вони навіть не боялись, що хтось їх може спіймати» [18, 16], бо гуцули мають звичку створювати на зиму запаси копчених форелей [19, 28–30].

Були й свої специфічні проблеми у Черемошу щодо забруднення. Якщо Дністру у забрудненні води великої шкоди завдавали нафтопродуктами [20, 214], то основною проблемою для Черемошу був сплав деревини. Через те що різко піднімалась вода, гинула велика маса риби [6, 73–74]. Тогочасні дослідники звертали увагу й на те, що шкоду рибі також завдає вибирання каміння із Черемошу [21, 39].

У наш час економічний, соціальний та рекреаційний потенціал Черемошу, на жаль, правильно не використовується. Згубні для екології Карпат «міні-ГЕС» стають нездоланим бар'єром на шляху міграції риб до нерестилищ, а також сприяють швидкому замуленню стурчено створених водосховищ, що суттєво погіршує стан і без того невеликих популяцій багатьох цінних видів риб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Krótki przewodnik po Huculszczyźnie od Hnitesy po Rogoże. – Warszawa: Główna księgarnia wojskowa, 1933. – S.30.
2. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини. – Т. 3. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 186.
3. Gieruszyński F. K. Najnowiejszy wiadomości z dziedziny łowiectwa i zarys rybołówstwa: podręcznik naukowy dla kandydytów leśnictwa / Feliks Gieruszyński. – Lwów, 1911. – S. 147.
4. Okólnik. – 1898. – № 36. – S.4.
5. Okólnik. – 1906. – № 84. – S.160.
6. Okólnik. – 1905. – № 75. – S.73–74.
7. Próba oświecenia wartości rybackich wód bieżących w Galicyi na podstawie danych statystycznych // Okólnik. – 1912. – № 126. – S.208–210.
8. Próba oświecenia wartości rybackich wód bieżących w Galicyi na podstawie danych statystycznych // Okólnik. – 1912. – № 126. – S.206.
9. Rybactwo w Sejmie krajowym // Okólnik. – 1904. – № 69. – S.55.
10. Starkl J., Fiszer Z. Powszechna wystawa krajowa 1894 r. i siły produkcyjne kraju: łowiectwo i rybactwo / Juliusz Starkl, Zygmunt Fiszer. – Lwów: Wydzał krajowy, 1896. – S. 129.
11. Okólnik. – 1904. – № 72. – S.342.
12. Ustawa z dnia 19.listopada 1882 o niektórych środkach ku podniesieniu rybactwa na wodach śródkrajowych // Łowiec. – 1883. – № 10. – S.155.
13. Проців О.Р. Зеленчук Я.І. Видатний природознавець уродженець Гуцульщини Максиміліан Сила-Новицький / Олег Проців, Ярослав Зеленчук // Гуцули і Гуцульщина: літ.-мист. і громад.-сусп. часоп. – 2012. – № 2(6). – С. 42–45.
14. Nowicki M. Zarybienie wód Galicyi w roku 1882 // Łowiec. – 1883. – № 7. – S.106.
15. Korzonek J. i Rosenblüth I. Kodeks zobowiązań: komentarz. – T.2. – wyd. drugie. – Kraków: Księgarnia powszechna, 1937. – S. 2471–2495.
16. Stanisławowski dziennik wojewódzki. – 1933. – № 15. – S. 269–271.
17. Okólnik. – 1913. – № 8. – S.157–161.
18. Okólnik. – 1910. – № 109. – S.16.
19. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi // Łowiec. – 1899. – №3. – S.28–30.
20. Wielkie zycicie ryb w Dniestrze // Okólnik. – 1903. – № 66. – S.214.
21. Stosunki rybacki nad Prutem i Czeremoszem przez Zygmunta Fischera // Okólnik. – 1893. – № 9. – S.39.

Ярослав Зеленчук

Олег Процив

Традиционная культура горного рыболовства на Гуцульщине в бассейне Черемоша в конце XIX – начале XX века

Аннотация. В статье на основе анализа украинских и польских литературных источников выполнена украинознавческо-историческая реконструкция традиционной культуры горного рыболовства на Гуцульщине в бассейне реки Черемош, которая была распространена в этом крае в конце XIX – начале XX в. Показано, что горное рыболовство гуцулов – один из аспектов традиционной хозяйственной культуры, которая нуждается в воспроизводстве и сбережении. На основе теоретически реконструированной традиционной культуры рыболовства гуцулов были сформулированы конкретные научно-практические рекомендации относительно необходимости внедрения экологических методов горного рыбного хозяйства на Гуцульщине в современных условиях становления рыночной экономики Украины.

Ключевые слова: Гуцульский регион Украинских Карпат, бассейн горной реки Черемош, ценность традиционной культуры горного рыболовства гуцулов, экологические методы горного рыболовства на Гуцульщине.

Jaroslav Zelenchuk

Oleg Protsiv

Traditional culture of mountain fishing in Hutsulshyna in the Cheremosh basin in the end of XIX – beginning of XX century

Annotation. Basing on the analysis of many Ukrainian and Polish literature sources the authors have made Ukrainian historical reconstruction of traditional mountain fishing culture in Hutsulshyna in the Cheremosh river basin, which was spread in this land in the end of XIX – beginning of XX century. It is shown, that Hutsul's mountain fishing is one of the aspects of traditional agriculture, which needs reproduction and preservation. Basing on theoretic reconstructions of Hutsul's traditional fishing culture concrete scientific recommendations about the necessity of ecological methods of mountain fishing industry application in Hutsulshyna were formulated according to modern conditions of Ukrainian market formation.

Key words: Hutsul region of the Ukrainian Carpathian, Cheremosh river basin, value of Hutsul's mountain fishing, ecological methods of mountain fishing in Hutsulshyna.